

Čeprav so *Sence pod Matajurjem* prvo obsežnejše literarno delo Stanke Vilharjeve, so že prešle golo informativno opisnost. *Sence pod Matajurjem* so zanimiv kolektivni roman s snovjo, ki je v slovenski književnosti še vse premalo obdelana, prispevek pa je knjiga tudi kot delo, ki naj pomaga pri čimbolj vsestranski osvetlitvi našega narodnoosvobodilnega boja.

Jože Prešeren

VLADO SCHMIDT, ZGODOVINA ŠOLSTVA IN PEDAGOGIKE NA SLOVENSKEM. Zgodovina slovenskega šolstva je bila do nedavnega dokaj neraziskano področje. Šele Vlado Schmidt se je pred leti sistematično lotil tega dela in prvi sad njegovega raziskovanja je bila knjiga *Pedagoško delo protestantov na Slovenskem v XVI. stoletju*. S pričujočim delom *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem** pa je skušal podati pregled in analizo šolstva v širšem časovnem območju z zaključnimi sintezami posameznih obdobj ozioroma zgodovinskih akcij.

Pisec sistematično odkriva razvoj slovenskega šolstva in pedagogike od naselitve do konca prosvetljenske dobe. Pri tem skuša razrešiti zlasti troje vprašanj: prvič, kaj je vsaka doba oziroma šolska akcija prinesla novega v našem šolskem ter pedagoškem razvoju, drugič, koliko so posamezni zgodovinski pobudniki, ki so vplivali na izobraževanje mladega rodu, upoštevali demokratični princip splošnega, se pravi osnovnega šolanja, in tretjič, kolikšen delež je imela v šolah tudi slovenščina kot jezik spodnje družbene plasti. Avtor dokazuje, da je vse do terezijansko-jožefinskih šolskih reform le protestantska akcija v drugi polovici 16. stoletja upoštevala potrebo po pismenosti nižjega sloja, to je kmečkih tlačanov in revščine v mestih, in da je to gibanje spričo težnje, naj vsak vernik bere Sveto pismo v svojem jeziku, najbolj načrtno širilo sposobnost branja in pisanja v domačem jeziku. Protireformacija ni nadaljevala te pozitivne tradicije protestantov, še posebej pa se Schmidt ustavlja ob tistih zgodovinskih momentih, ki pričajo o tem, da je katolištvo hotelo obdržati kmečke množice v nepismenosti ter da so šolska prizadevanja katolištva služila predvsem izobraževanju duhovniškega naraščaja, ne pa izobraževanju množice. Vse te stvari so dokaj znane, Schmidt jih je le še podprl s konkretnimi argumenti. Navzlic temu pa pisanje na mnogih mestih napravlja vtis, kakor da je avtor zbiral material z osebnega idejnega vidika, da so mu bile torej glavno vodilo pri razpravljanju in sklepih lastne ideološke predpostavke in šele v drugi vrsti objektivne zgodovinske razmere. A to je vendarle samo vtis. Avtorju je vsekakor uspelo prepričati nas, da je oficialna cerkev vseskozi, še posebej pa v dobi jezuitske verske nestrpnosti od reformacije dalje zavestno ignorirala potrebo po splošnem izobraževanju, medtem ko so protestanti ta pedagoški demokratizem zavestno pospeševali.

Velik del Schmidtove knjige zavzemajo poglavja o šolskih razmerah na Slovenskem v zvezi s terezijansko-jožefinskimi reformami v drugi polovici 18. stoletja. V tej dobi so na naših tleh prvič nastajale šole na državno pobudo. Zanimivo je pri tem, da je država najprej mislila na strokovno šolstvo, saj je

* Vlado Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem*, izdala Državna založba Slovenije leta 1963, opremil Marijan Sežun.

že leta 1765 objavila patent o predilskih šolah, kar se je seveda organsko skladalo s težnjami prosvetljenega absolutizma po razvoju kapitalističnega gospodarstva. V tem začetnem obdobju vsesplošnega reformiranja so nastajale še druge strokovne šole, vendar niso imele uspehov prav zaradi tega, ker niso temeljile na pismenosti učencev oziroma na osnovnem znanju, kakor ga more z edinim namenom splošnega izobraževanja dajati le elementarna šola. Avtor še posebej obravnava Kumerdejevega načrta za organizacijo slovenske osnovne šole. Bolj poudarja pomembnost Kumerdejevega načrta glede na njegov družbeno-napredni značaj, saj naj bi bila naša šola po tem načrtu v prvi vrsti »sredstvo za kulturni in gospodarski napredek slovenskega delovnega človeka«, manj pa Schmidt tolmači ta načrt kot nacionalno manifestacijo slovenskega posvetnega izobraženstva, čeprav poudarja tiste postavke v načrtu, ki se nanašajo na potrebo po slovenskem učnem jeziku v teh šolah. Višek v šolskem prizadevanju tedanje avstrijske vlade pa pomeni Splošna šolska naredba iz leta 1774: to je bil prvi osnovnošolski zakon na slovenskem ozemlju. Pisec je zbral mnogo podatkov o tem, kako so določila te naredbe izvajali v praksi, kakšne, pravzaprav kako mizerne so bile materialne razmere šol in učiteljev, kakšno je bilo pedagoško izobraževanje in šolsko nadzorstvo, kako je bilo z učnimi knjigami in kako je slednjič reformni val, ki je kljub mnogim pomanjkljivostim prinesel precej pozitivnih rezultatov, začel upadati vzporedno s fevdalno-katoliškim odporom proti terezijansko-jožefinski politiki. Schmidtova kritičnost in mnogostranska uporaba virov dajeta dokaj jasno sliko o razmerah v tedanjem slovenskem šolstvu in pedagogiki, o razširjenosti šolske mreže ter o prireditvah, ki jih je vladna šolska naredba prinesla slovenskemu tlačanu, kljub temu da je stanovsko razlikovanje še obstajalo, in navzlic očitni težnji avstrijskega birokratskega aparata po nemških ali vsaj dvojezičnih osnovnih šolah. Dejstvo pa je in Schmidtu je to uspelo dokazati, da so bile osnovne šole pri nas v pretežni meri slovenske in dvojezične, ker so se same po sebi prilagajale razmeram.

Pisec dokaj pregledno podaja tudi razvoj gimnazije od njenega nastanka v protestantski dobi do francoske okupacije. Kritično ocenjuje jezuitsko gimnazijo v njenih vzgojnih ter izobrazbeno-vsebinskih značilnostih in v organizacijskem pogledu. Kakor je bila ta gimnazija po svoji idejnosti še srednjeveško neživiljenjska in po vzgojni funkciji pravzaprav protičloveška, pa je bila v doseganju učno vzgojnih ciljev močno učinkovita. A tudi v dobi prosvetljenstva ni ta šolska stopnja doživela bistvene kvalitativne spremembe, pač pa je po razpustitvi jezuitskega reda leta 1775 preživljala hujšo krizo, to pa predvsem zategadelj, ker za poučevanje na gimnaziji ni bilo dovolj usposobljenih učnih moči. V smislu terezijansko-jožefinskega duha ji tudi ni uspelo, da bi se njena izobrazbena vsebina kaj bolj razširila ter se prilagodila razmeram in gospodarskim potrebam časa, ampak se je kljub različnim reformnim krčem navsezadnje oklenila jezuitske tradicije.

Pisec podrobneje razpravlja tudi o usodi višjih študij na Slovenskem v času prosvetljenstva; te so namreč doživljale podobno krizo. Leta 1784 je bila ukinjena filozofija v Ljubljani in tako je bil slovenski mladini sila otežen dostop do višje izobrazbe. Sicer so bile filozofske študije (s tem vprašanjem se je pri nas posebno ukvarjal Linhart) že leta 1788 obnovljene, a ne več v prejšnjem obsegu. Če k temu dodamo še avtorjeve ugotovitve, da je šolanje na gimnaziji ob uvajanju šolnine postajalo za revne dijake čedalje težje ter

da so se teh dijakov šolske oblasti sploh načrtno otresale, potem je iz Schmidtovega dela jasno razvidno, kako srednje in višje šole v dobi terezijansko-jožefinskih reform niso dosegle takega napredka niti take demokratizacije kot osnovne šole.

Schmidtovo znanstveno delo o razvoju šolstva in pedagogike na Slovenskem je zanimivo tudi v primeru, če ta razvoj primerjamo z vidika današnjih prizadevanj za reformo šolstva. Avtor ne more mimo nekaterih pojavov, ki razvoj šolstva utegnejo zavirati ali pospeševati v vsakem času in v vsakih razmerah. Ugotavlja namreč, da reforma ne doseže pravega učinka, če je preveč diktirana od zgoraj, ampak je ta učinek v prvi vrsti odvisen od tega, koliko so učne moči same zavzete za reformo, dalje, da je napredek v šolstvu tesno povezan z družbenim ugledom in materialno blaginjo učitelja in podobnim. Celotno delo nam neprisiljeno vsiljuje spoznanje, da je tudi danes nemogoče smotrno razvijati šolstvo na vseh stopnjah, če ne upoštevamo njegovega razvoja v preteklosti, če sodobnih prizadevanj na tem področju ne uravnavamo v tisto smer, kot nam jo nakazujejo pozitivne silnice ter izkušnje iz preteklosti.

Jože Šifrer

LIKOVNA UMETNOST

RAZSTAVA PETRA ČERNETA V LJUBLJANSKI MALI GALERIJI. Retrospektiva je nadomestila enkratno, v sebi zaključeno umetniško delo. Vendar ne gre za nov pojav — cikle in retrospektivne opuse kot zaključene tematske in oblikovne enote poznamo iz vseh časov. V našem času pa gre za novo dimenzijo in kvaliteto, ki je specifičen odraz stanja v moderni likovni tvornosti.

Formalni simboli in izpovedne oblike so strukturno določene s celotnim ustvarjalčevim opusom. Ta ugotovitev brez dvoma velja za umetnost, ne glede na čas in prostor. Vendar moramo pri moderni umetnosti upoštevati težnje po zanikanju tradicionalnih vrednot in oblik ter težnje po tvorjenju individualističnih izpovednih medijev, ki so drugim individuumom večinoma nerazumljivi.

Simbol, ki mu ne vemo pomena, ki ga na podlagi priučenega znanja in izkustva ne moremo doživeti v tolikšni meri, da bi nas vključil v svoj izpovedni svet, je nujno nesmiseln. Če umetnina pri gledalcu ne najde odziva (ne v pozitivnem ne v negativnem smislu) — potem ni ne dobra ne slaba, niti ni umetnina — v najboljšem primeru je le nadomestek ali dekoracija. Ker sta likovna simbolika in govorica moderne umetnosti pogojeni v konkretni situaciji lova za odkritji, se simbolika kvantitativno in kvalitativno spreminja od cikla do cikla, od avtorja do avtorja. Ker lahko določen likovni simbol ali sestav formalnih vrednosti pri enem umetniku pomenja nekaj bistveno drugega kot pri drugem, moramo poznati tako dela vzornikov in sodobnikov kot celoten opus (kompleks) del konkretnega avtorja. Nerazumevanje sodobnikov ima korenine tudi v tej situaciji. Vendar ne moremo trditi, da Rembrandta »razumemo« samo zato, ker nam je formalna in izrazna govorica tistega časa že zdavnaj znana (?) in vključena v našo zavest. Rembrandta razumemo in interpretiramo z današnjih aspektov in iščemo v njem moderne kvalitete. Kljub temu pa imamo za to vrsto »razumevanja« že izdelan aparat za prezentacijo in